

De IJsselstreek

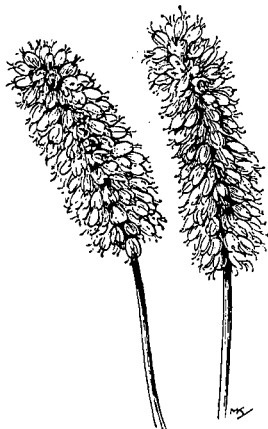
Natuur en mens hebben in de IJsselstreek landschappen gemaakt, welke vele unieke elementen bevatten. Bij nadere beschouwing blijkt de IJsselvallei bijzonder fijn gestructureerd. Zonder in details te treden, willen wij aan enige karakteristieke leefgebieden in deze streek aandacht schenken. Wij zullen ze rangschikken naar de mate, waarin zij een toenemende dynamische werking hebben ondergaan c.q. dit nog doen van het water, dat als natuurlijke factor zo'n belangrijke invloed in dit gebied heeft gehad.

De terras- en dekzanden zijn door het regen- en zakwater grotendeels uitgespoeld; evenals de stuifzanden zijn zij voedselarm. Buiten de invloed van de mens heeft zich oorspronkelijk op deze gronden het eiken-berkenbos ontwikkeld. Het is echter vrijwel nergens buiten de invloed van de mens gebléven. Waar de vegetatie het grondwater niet kan bereiken, is de droge vorm van dit bostype ontstaan. In dit ijle bos met weinig soorten kan de Struikhei goed gedijen. Naarmate de bodem rijker is, raakt dit bos beter gevuld. Het wordt daardoor schaduwrijker. Blauwe en Rode bosbes, alsmede Hengel en Kussentjesmos komen er goed tot ontwikkeling, terwijl de struikhei verdwijnt naarmate de schaduw toeneemt. De vochtige vorm van dit eiken-berkenbos met Zachte berk en Pijpestrootje ondergaat althans in de winter de invloed van het grondwater.

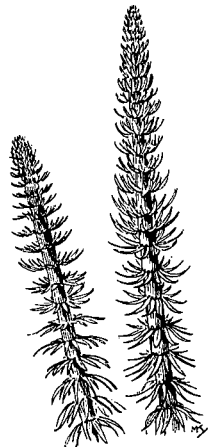
Wanneer de hoeveelheid mineralen in de bodem groter wordt, neemt het aantal soorten in het eiken-berkenbos toe. Kamperfoelie, Sporkenhout, Lijsterbes, Rankende helm-bloem, Liggend walstro, Havikskruiden, Valse salie en Adelaarsvaren komen in de struik- en kruidlaag voor, terwijl in de moslaag het Fraai haarmos opvalt. Op zandige vrij droge leembodems, die weliswaar zuur maar niet al te voedselarm zijn, kunnen we o.m. Gewoon bosviooltje, Veelbloemige salomonszegel, Helmkruid, Lelietje van dalen, Witte klaverzuring en Dalkruid in de eikenbossen aantreffen. Veel van deze bossen zijn inmiddels verworpen tot eikehakhoutbosjes of zijn ontgonnen en opnieuw ingeplant met naaldbos. Aan de kruidlaag is in deze naaldbossen soms nog te zien, welk bostype er voordien aanwezig is geweest.

Uit de droge ijle vorm van het eiken-berkenbos zijn door menselijk toedoen - kappen, branden en plaggen - de struikheivelden ontstaan. Ook deze zijn intussen grotendeels ontgonnen. Helaas, want deze droge struikhei-vegetatie met Kruip- en Stekelbrem, met Rozekransje, Duivelsnaagaren en Wolfsklauwen is bijzonder interessant.

Waar het zakwater uit de voedselarme zanden op rijkere lagen langs de helling stagneert, ontstaan de vochtige milieus. Daarin kan nog het Vetblad voorkomen, zoals op een vindplaats bij Epe. Wanneer het zakwater uit een (meestal gegraven) bron te voorschijn komt, ontstaan de sprengen en beken met aan de oorsprong soms een bronnetjesbos. Hier en daar bevatten deze beken met helder zacht water nog Watermontia, Beekpunge, Klimop-watteranonkel en Goudveil. Als de dynamiek van dit stromende water minder wordt en de beken zich verbreden tot griften en weteringen, vormt zich in een weinig stromend milieu een geschikte groeiplaats voor Veenwortel en Watergentiaan. Zowel bij de monding van de Grift in de IJssel bij Wapenveld als in de meanders van de Sallandse weteringen, met name in de Soestwetering en de Nieuwe Wetering, vinden wij de velden van deze waterplanten. Naast algemene oeverplanten groeit langs deze weteringen ook de vrij zeldzame Adderwortel.

Adderwortel

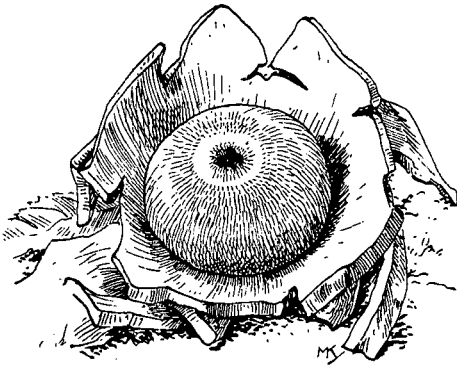
Lidsteng

Daarmee zijn we gekomen in de zone van de vallei, waar het grondwater de vegetatie sterker beïnvloedt. De natuurlijke verschillen in bodemgesteldheid en reliëf vormen hier een grillig patroon, waarnaar de vegetatie zich schikt. Milieus met voedselarm en voedselrijk water raken hier elkaar. Kenmerkend voor deze contactzones zijn bijvoorbeeld Lidsteng en Slangewortel. In een sloot tussen Herxen en Liederholthuis groeit, mogelijk onder invloed van kwel, de Lidsteng in talrijke exemplaren. In een kolk bij het Kloosterbos nabij Wapenveld, waar voedselarm en voedselrijk water elkaar ontmoeten, is in de oevervegetatie de Slangewortel goed tot ontwikkeling gekomen.

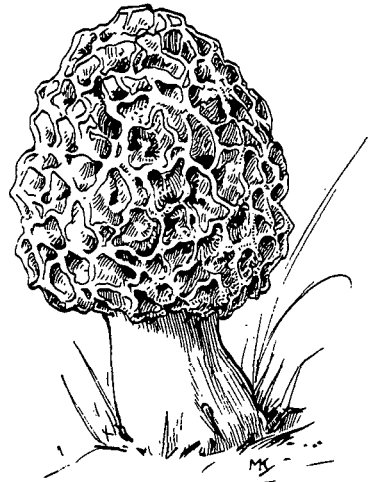
De bossen of wat daar nog van over is staan hier zomer en winter min of meer onder invloed van het grondwater. Vaak is de bodem er lemig. Tussen Wijhe, Broekland, Olst en Diepenveen treffen we in de bossen ook Bosanemonen aan. Op de voedselrijkere grond zoals bij Middachten vinden wij onder eiken en beuken een struiklaag met o.a. haagbeuk, meidoorn, hazelaar en kardinaalsmuts, alsmede een rijke ondergroei van kruiden. Vooral in het voorjaar bepalen deze planten, waaronder Bosanemoon, Slanke sleutelbloem, Longenkruid, Muskuskruid, Gevlekte aronskelk, Vogelmelk, Witte klaverzuring, Helmbloem, Holwortel, Maagdepalm en Maarts viooltje het aspect. Op de slotheuvel van Bronkhorst is een soortgelijk bos aanwezig met in de kruidlaag onder meer ook de Bosgeelster.

Ten dele onder invloed van het zakwater, ten dele onder invloed van de IJssel staat het Kloosterbos bij Wapenveld, dat op een uitloper van het glaciële Veluwelandchap ligt. Dit eikenberkenbos is voor een deel met naalddhout ingeplant. Onder eiken en berken groeit er het Klein wintergroen. In een vrij gaaf gedeelte langs de rand staan in de kruidlaag Keverorchis, Bosaardbei, Nagelkruid en Veelbloemige salomonszegel onder een boom- en struiklaag met zomereik, berk, esp, meidoorn, hazelaar en vlier. Sterker onder invloed van het IJsselwater staan de bossen op de rivierduinen bij Fortmond en Zalk. Of de Besanjelier, aangetroffen in een heg bij Voorst, ook nog bij Fortmond aanwezig is, lijkt dubieus. Zeker is evenwel, dat dit rivierduingebied een groeiplaats biedt aan de Walstrobremraap en de zeldzame Blauwe bromraap. Toen Thijsse het Zalkerbos bezocht, was het ongetwijfeld groter. Nu is het een betrekkelijk weinig opvallend element in het landschap, maar desondanks belangwekkend. Onder veldiepen, essen en enkele zomereiken is een struiklaag aanwezig met kardinaalsmuts, meidoorn, sleedoorn, spaanse aak, hazelaar en kornoelje. De Bosrank slingert zich, evenals de Hop, hier en

daar over bomen en struiken. Als de verdorde vruchten van de Bosrank nog in de voorjaarswind wapperen, komen in de kruidlaag de spruiten te voorschijn van boldragende planten zoals Moeslook, Kraailook, het minder algemene Slangelook, Vogelmelk en Druifhyacint. Ook niet-bolgewassen als Zevenblad, Look zonder look, Gevlekte dovenetel, Koekoeksbloem, Gulden boterbloem, Maarts viooltje, Teunisbloem en Schaafstro komen dan spoedig tot ontwikkeling. Gevinde kortsteel, Breedbladige ereprijs, Duifkruid, Veldsalie, Voorjaarsganzerik, Cypreswolfsmelk, Tripmadam, Gekraagde aardster en Morielje zijn er later eveneens aanwezig.

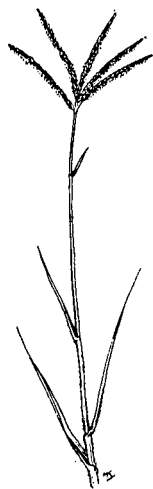

Gekraagde aardster

Morielje

De onbeboste rivierduinen vormen samen met de dijkhellingen en de droge en vochtige hooi- en weilanden langs de rivier de dijkbeemden. Door de werking van het water is de bodemgesteldheid niet overal gelijk geworden en zijn er duidelijk verschillen in hoogte ontstaan. Ook het agrarisch gebruik is verschillend. Over 't algemeen zijn deze oeverwallen en weiden langs de IJssel rijk aan basen en kalk. In dat opzicht hebben zij veel overeenkomst met die delen van de dijken, welke uit klei en kalkhoudende zavel zijn opgebouwd, althans daarmee zijn afgedekt. In het voorjaar nemen de losse kalkgronden snel zonnwarmte op. De temperatuur in het microklimaat kan op de zuidhellingen van deze wallen en dijken dan ook tot hoge waarden stijgen. De planten, welke zich op deze groeiplaatsen vestigen, moeten zowel veel vocht als een sterke uitdroging kunnen verdragen. Zij vormen een groep, welke plantengeografisch tot het Fluviatiele district wordt gerekend. Optimaal komen zij in Midden- en Zuid-Europa tot ontwikkeling. Zij vinden langs onze stroomdalen echter soortgelijke warme en droge levensomstandigheden. Door hun bouw kunnen zij aan de wisselende eisen van dit oeverwal- en dijkmilieu voldoen en de concurrentie met Atlantische soorten volhouden. Verschil in bodemgesteldheid en vochtigheid alsmede in ligging van de groeiplaats ten opzichte van de zon en verschil in bodemgebruik veroorzaken echter een zekere variatie in de groepering van deze stroomdalplanten. Opvallend mooie beemddijken liggen bij Wijhe-Baarlo, tussen Veessen en Wapenveld en bij Zalk. Een mooi rivierduingebied vinden wij bij Wapenveld en Wilsum. De Vreugdenrijkerwaard ten noorden van Zwolle bij Westenholte overtreft echter alles.

Handjesgras

Kruisdistel

Grote boterbloem

De Kruisdistel is algemeen voor het rivierengebied. Deze komt dan ook langs de IJssel voor. Langs deze rivier zijn daarenboven de planten, welke tot het Glanshaver-verbond behoren, optimaal tot ontwikkeling gekomen. Op de droge zuidhellingen met zavel groeien o.m. Jacobskruiskruid, Bitterkruid, Ruige leeuwetand, Agrimonie, Ruige weegbree, Knoopkruid, Vogelmelk, Karwij, Smalbladig kruiskruid, Pastinaak, Bereklaauw, Wilde peen, Cichorei, Tweejarig streepzaad, Boksbaard, Beemdkroon en Knolboterbloem. Op de zuidhellingen met lichte zandige zavel vallen tevens op: Echt walstro, Veldsalie, Kattedoorn, Kleine pimpernel, Sikkelklaver en Knikkende distel. Plantensociologen onderscheiden binnen dit verbond nog een aantal associaties en subassociaties. De dijkbeemden zijn dan ook veel fijner gestructureerd dan wij globaal aangeven.

Optimaal kwam enige jaren geleden, wellicht minder tot genoegen van de boeren maar tot volle tevredenheid van floristen, fotografen en oecologen de Knikkende distel voor op de Vreugdenrijkerwaard, waar ook Kattedoorn, Handjesgras, Kamgras, Wilde averuit, Veldsalie, Duifkruid, Kleine pimpernel, Sikkelklaver, Tripmadam, Muurpeper en Thijm niet ontbraken. De Rode bremraap, de Blauwe bremraap en een uitgebloeid exemplaar van de Walstrobremraap werden toen tevensesignaleerd.

IJverige floristen doen in dit fluviatiele gebied trouwens ook verder nog wel eens leuke vondsten: Pijpbloem bij Olst en Harculo, Wilde kaardebol aan de Werverdijk bij Wapenveld en aan de Kamperzeedijk bij Grafhorst, Aardaker en Zeepkruid bij Wijhe, Engelse alant en Voorjaarsganzerik op de Hoenwaard bij Hattem, Weidegeelster bij Harculo, Vogellijm op een populier bij Wapenveld en zéér bijzonder Bleke bremraap bij Veessen. In de Koppelerwaard ten zuiden van Wilsum groeit de Weidegeelster ook, terwijl rond de hank ten noorden van dit oude IJsselplaatsje op en bij een rivierduintje Bitterkruid, Geelhartje en de zeldzame Beemdooievaarsbek voorkomen, alsmede volgens recente gegevens ook de Kievitsbloem.

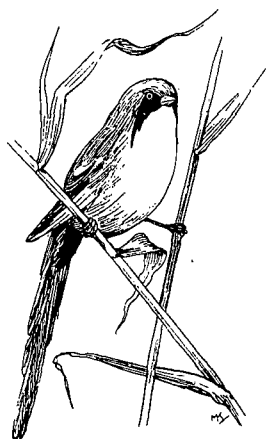
Daarmee naderen wij in de IJsseldelta de drassige weilanden met dotters, pinksterbloemen en Gulden boterbloem, welke veel overeenstemming vertonen met de bloemenweiden in de uiterwaarden van Vecht, Sallandse weteringen en Zwartewater. Zonder agrarisch gebruik zouden deze drassige hooi- en weilanden dichtgroeien met wilgen en elzen. Verlaten tichelgaten bij Fortmond, Terwolde, Hengforden en Windesheim vormen

eveneens vochtige tot natte milieus, welke ten dele invloed ondergaan van stromend water en kwel. Verschillende associaties van de wilgenvloedstruwelen sieren met een Biesbosachtige vegetatie het landschap. In deze moerassige gebieden vinden we o.a. schiet-, kat- en amandelwilgen, benevens dauwbramen en een weelde aan ruige kruiden, waaronder Moerasandoorn, Moerasspirea, Grote valeriaan, Kleefkruid, Engelwortel, Gele en Witte waterkers, Grote en Kleine watereppe, Gele lis, Poelruit, Grote egelskop, Kruiskruiden, Lies- en Rietgras, Ruw beemdgras, Haagwinde, Harig wilgeroosje en Bitterzoet. Als er in de tichelgaten meer water staat, zijn er levensomstandigheden geschapen, welke te vergelijken zijn met die in de hanken en kolken. De laatste hebben soms een diepte van 12 tot 15 meter. Ten dele staan zij nog onder directe invloed van het stromende water, ten dele zijn zij dichtgeslibd of afgesloten. De begroeiing van deze kolken en hanken bestaat langs de oevers uit riet, lisdodde en mattenbies, terwijl in rustig niet al te diep water Fonteinkruiden, Gele plomp en Waterlelie zich thuis voelen en tenslotte Krabbescheer bijdraagt tot de volledige verlanding in dit voedselrijke milieu. Waar in de hanken nog enige doorstroming mogelijk is, vinden wij Watergentiaan en in de mattenbiesvelden de Grote boterbloem.

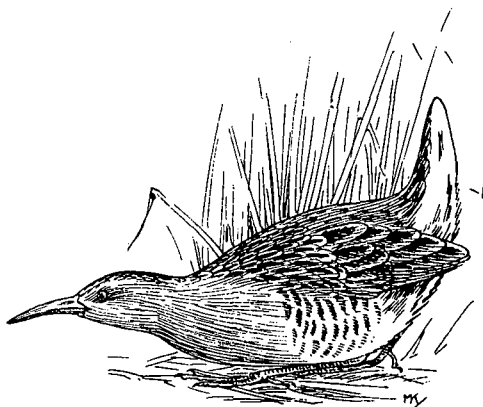
Het stromende water in de rivier, de kribben en de beschoeide oevers, de slikveldjes bij de kribben en de strandjes vormen nog interessante leefgebieden. Wij moeten er thans echter aan voorbij gaan. Ook aan de pothoofdplanten zullen wij geen aandacht schenken.

Door een grote verscheidenheid in leefgebieden is ook een grote verscheidenheid van dieren in de IJsselstreek aanwezig. Voor entomologen en hydrobiologen, voor zoölogen en ornithologen is er waardevol studiemateriaal voorhanden om inzicht te krijgen in de fijnere structuur en in de samenhang in de natuur.

Naast de variatie in plantesoorten springt de rijkdom aan vogels tijdens de verschillende jaargetijden het meest in het oog. Evenals de meidoornheggen met vlieren, welke in de IJsselstreek nog opvallende elementen zijn en eigenlijk wat meer van onze aandacht hadden moeten hebben, zijn de vegetaties langs de kolken en hanken, de begroeide tichelgaten, de hooi- en weilanden en de bossen bij de buitenplaatsen van grote ornithologische waarde. Kolonies Zwarte sterns komen op de krabbescheervelden voor, terwijl Roerdomp, Wouwaapje, Waterral, Porseleinhoen, Grote en Kleine karekiet, Rietgors, Rietzanger en Bosrietzanger, Meerkoet, Fuut, Dodaars en Waterhoen, Krooneend, Watersnip en Baardmees in de riet- en moerasvegetaties een broedplaats vinden. De drassige weiden vormen

Baardmees

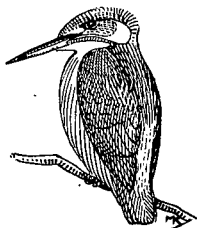

Waterral

belangrijke leefgebieden en voedselterreinen voor Kievit, Tureluur, Grutto, Bonte piet, Slobbeend, Kuifeend en Kemphaan. De laatste heeft niet alleen bij Gorssel, maar ook bij Wapenveld en Zalk en op de Vreugdenrijkerwaard baltsplaatsen. Kwartels en Kwartelkoningen zijn nog aanwezig. Reigers hebben o.m. bij Zwolle in Zandhove een kolonie. Nachtegalen, spechten, waaronder de zwarte, Bosuil, Steenuil en Ransuil, Boom-, Slecht- en Torenvalk, Sperwer en Buizerd komen nog tot broeden, evenals de IJsvogel en vele zangvogels. In voor- najaar en in de winter biedt deze streek belangrijke pleisterplaatsen voor Kleine en Grote wilde zwanen, vele soorten eenden en ganzen. Niet alleen op het Kampereiland en in de Mastenbroekerpolder, maar ook in de omgeving van Windesheim en Laag-Zuthem komen ganzen fourageren. In de trektijd wordt bij de kolken en tichelgaten nabij Windesheim en Zalk de Visarend geregeld waargenomen.

Door menselijke invloed worden de gewenste levensomstandigheden voor planten en dieren aangetast. Het rooien van de boomgaarden langs de IJssel zal op de stand van Goud- en Appelvink ongetwijfeld invloed hebben. De Ooievaar heeft steeds een zekere voorkeur getoond voor stroomdal en met een drassige omgeving. In het IJsseldal kwam hij vrij algemeen voor. De nesten bij Bronkhorst, Gorssel, Wijhe, Windesheim, Ittersum, Zalk en Kampen worden nog wel eens bezocht, maar van permanente bewoning is vrijwel geen sprake meer. Alleen op de nesten in Terwolde, Wapenveld en Grafhorst zijn de laatste jaren enige jongen geboren.

De grote verscheidenheid van bodemkwaliteiten en vochtigheid hebben een grote diversiteit van vegetatietypen en biotopen in de IJsselvallei mogelijk gemaakt. Natuurhistorisch is deze streek dan ook een rijk gebied. Aanvankelijk vervulde de mens een variërende en daarmee een verrijkende rol. Zijn functie is echter steeds meer nivellerend geworden. Thans is zijn invloed praktisch in alle droge en natte milieus aan te wijzen. Intensief agrarisch gebruik van de bodem, toepassing van chemische bestrijdingsmiddelen, ontgrondingen, oeverrecreatie en lozing van vervuild en verwarmd water verarmen de milieus. De bouw van een gigantische elektriciteitscentrale en hoogspanningsmasten met vele kabels zullen het landschap ontsieren. Voorgenomen stedelijke ontwikkeling van Deventer en Zwolle met opvallende verticale accenten vormt een ernstige bedreiging. Weliswaar zijn reeds enige waardevolle gebieden in dal en delta van de IJssel voorlopig veilig gesteld, doch voortgaande verarming dreigt en waakzaamheid blijft dan ook geboden.

IJsvogel

Tekeningen:

Adres van de schrijver: